

KISS ANNA: FABÁBU

Tudatunk alapja gyermekkori élményeinkből épül. A később lerakódott rétegek lazábban, kevesebb kötőanyaggal tapadnak hozzánk. Olykor ugyan elfedhetik, mélybe temethetik, alig földézhetővé sötétíthetik új s új élményeink hegyomlásai ezt az alapréteget, mégis, minden megnyilatkozásunk mélyéről előcsillannak, mint a középkori hajósok leírásában a tenger mélyéből az elsüllyedt Atlantisz romjai, a régi tárgyak, egyszer volt arcok, meséket termő tájak üvegcserepei. Ezek újrarendezése az alkotó számára elsőrendű feladat, mert önmagunkat, gyökereinket megismerni csak úgy lehetséges, ha visszatérünk eszmélésünk korába, végigéljük új világgá, immár jelképekké szervezve a múltat, s onnan kell haladnunk — lehet-e másképp? — igazabb önmagunkhoz.

*Anyám meg aratásból hazajön,
Talál egy vékony ordast az ajtóküszöbön,
És igen megöriül neki,
Magas ágyára szépen fekteti,
S háza közepén tejforrás fakad,
Tányéra helyén világot a nap.*

— írja Kiss Anna Freskók a ház falára című versében. S tudjuk, hogy így történt. Mert a költészetben így történik minden.

A kezdet: csonka fák, kutak, kunkori kosok, dobok s álarcok, sárkányok, ezerjő-füvek; ajtó, bokor, béka és madár.

*Haj, erre jár,
Amott megyen!
Medvékel kujtorog,
Ordasokkal ért szót,
Égőhajú ménesekről
Veri le a béklyót,
Egyet kiált, esőt kiált,
Kettőt kiált, jeget kiált,
Hármat kiált, körbeállják
Kormos hegyei.*

A mese kezdődik így. A mese, mindnyájunk gyermekkora, s mert mindannyiunké, egy népé, egy kultúráé is. Ahogy elindító élményeinkhez visszatalálunk, saját gyermekkourunkban egy közösség — nemzet? — hőskorát éljük, teremtyük újjá. Első emlékképeinknek tulajdonképpen találkozniuk kell az ásatások dokumentumaival, a primitív életforma tárgyi-jelképi anyagával, mely („Az ember utánozni akarta a járást, és feltalálta a kereket, ami nem hasonlít a lábhoz” — mondta Apollinaire.) civilizált napjainkban állandóan jelen van; s ha ez a találkozás, egyéni és „kollektív” gyermekkourunk jelképrendszerének egyyéválása megtörténik, túl a hamuba sült pogácsával útra küldő mese önkeresésén, a megszenvedetten egyéni, s mert elidegeníthetetlenül egyéni, kollektív, jelképrendszerből megszületik a vers.

Azért érdemelnek megkülönböztetett figyelmet Kiss Anna versei, mert a fönnvázolt kettős folyamatot alakulásában, szerveződésében fejezik ki, az önkeresés belső, pontos dokumentumai. Végso soron tehát nem „eredmények”, nem egy átsajátított jelképrendszer új s új közegben való manipulációs próbálgatásai, hanem magát a teremtő önkeresés folyamatát adják, naplószerű hitelességgel.

Hangja rokon a sámánénekek, a ráolvasások, bájolások hangjával. Rímei, melyek csak olykor-olykor, kötetlenül csillannak elő a sorvégeken, a rím születését érzékeltezik; ritmusai, melyek sorról sorra módosulnak, alakulnak — a ritmus születésének,

elrendeződésének, majd fölbomlásának dokumentumai. Versei a magyar világi költészetre is oly nagy hatást gyakorló, bár háttérbe szorított, ősi örökség, tulajdonképpen a költői nyelv keletkezésének útját járják be. Ha valaha előkerülne egy X—XI. századi pogány magyar versgyűjtemény, hangját rokonnak találnánk Kiss Anna verseinek hangjával.

Elindító élményei, életrajzának ismerete nélkül írom ezt, csupán verseire hagyatkozva, talán Sinka Istvánéval lehetnek rokonok. Versépítkezése azonban eltér a sinkai modelltől, melynek sajátos „népi szürrealizmusát” Bori Imre elemezte oly találóan. Sinka történetből, eseményből indítja a verset, s látomásai mindig egy külső eseménysor belső, látomásos visszavetítődésének objektív-szubjektív, párhuzamosan végigvitt leírása. Kiss Anna kiiktatja az eseményt, csak látomásait írja. Így versépítkezése inkább hasonlítható a szentendrei festők legjobbjaihoz (Vajda Lajos, Bálint Endre) komponálás módjához. Említeni szokás verseivel kapcsolatban Nagy László hatását is. A Költők egymás közt című antológiában azonban maga Nagy László utasítja vissza ezt, szerény, pontos fogalmazással, megjelölve egyúttal Kiss Anna helyét is a költészetben: „A tizenhármas szám illene igazán hozzá. Szép, szerencsétlen, végzetes szám a babona szerint. Véleményem, hogy szép, szerencsétlen, végzetes költészet az övé... Helyzetem hasonlatos az ő versbeli bolondjéhez, aki ellenőrzi az utazók iratait, s margarétával pecsételi. Vegye szívesen tőlem ezt a margarétás pecsétet. Jó utat, Kiss Anna, jó utat!” (Kozmosz, 1971.)

SZEPESI ATTILA

ZELK ZOLTÁN: BEKERÍTETT CSÖND

„Volt, aki azt írta rólam, úgy vagyok költő, ahogy a rigó rigó. Vállalom. Szeretnék még néhány évig fütyülni, de nemcsak tavasztól őszig, ahogyan a rigó — hanem télen is” — olvassuk a kötethez csatolt prózai önvallomásban. Ha csak erre a néhány sorra figyelni, nyomban kedvünk támadna ellene vetni Sartre szellemes megjegyzését, aki arra a nézetre, hogy „a legjobbak úgy írjanak, ahogy a madár dalol”, ezt felelte: „De az író nem madár.” A versek azonban meggyőznek arról, hogy egészen másról van szó az egyiknél, mint a másiknál. Sartre az ösztönösség és a miszticizmus ellen, Zerk pedig a természetes érzelm kifejezés, önmagát adás mellett szól. S ebből a szempontból — de csakis ebből — tényleg találó Zerknek ez a metaforikus önjellemzése.

Mert abban a tekintetben például már sántít a kép, hogy ez a „fütyülés” hosszú évek óta egyáltalán nem derűs és gondtalan, sőt egyre inkább éppen az ellenkezője. Tegyük mindjárt hozzá: Zerk költészetének előnyére. Illés László helyesen állapította meg néhány esztendővel ezelőtt, hogy Zerk, aki szemlélődő-idillikus öregkori költői magatartásról álmodozott és így remélte megteremteni a magasabb lírai harmóniát, végül is pontosan az ellenkező oldalon, súlyos köz- és magánéleti válságokkal megküzdve harcolta ki igazi költői egyensúlyát, az „emberi megrázkódtatások mély megélésének eredményeként” kivívott összhangot. Mostani kötete újabb s még nívósabb tanúbizonysága ennek. Mind a „takart seb”, mind a „festett vérzés” — költői egyéniségéhez nem illő — végleteit elkerülve, a mindig zaklatottban-fájóban folyton rendet teremtve egyre nemesebb veretű költészetet ír. A mélyebbről jövő és érleltebb mondandó dísztelenebb és kisebb formákkal párosul, de úgy, hogy a látzólag egyszerűsödő külsőség valójában rendkívül gazdag asszociációkat, jelentésvilágot tartalmaz. Az öregség magányát lehet-e néhány sorban ennél sokatmondóbban megjeleníteni:

Sivatag délután.

Bejárhatatlan napszak.

S az alkony hűse? és az éjszaka?